

УДК 330.101

МІСЦЕ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ В ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Потравка Л.О., к.е.н., доцент,
Херсонський державний аграрний університет

Определены основные предпосылки структурного кризиса и роль структурных сдвигов в процессе структурных трансформаций экономики. Установлена проблематика определения уровня экономической эффективности структурных сдвигов и определены методы расчетов.

Ключевые слова: *структурные сдвиги, структурный кризис, трансформационный процесс, отраслевая структура.*

The basic preconditions of structural crisis and role of structural shifts during structural transformations of economy are considered. The problem of defining the level of economic efficiency of structural shifts is established and the methods of calculations are specified.

Key words: *structural shifts, structural crisis, transformation process, branch structure.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день структурні трансформаційні процеси є основним етапом перебудова економічної системи України. Першочергового значення набувають виявлення передумов структурної кризи в економіці країни, теоретичні дослідження структурних зрушень, визначення причин уповільнення структурної модернізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У процесі дослідження трансформації економічної системи особливу увагу привертають теоретичні розробки Д. Белла, С. Глазьева, Є. Денісона, П. Друкера, Д. Кендрика, С. Коваля, Р. Солоу, Дж. Стігліца, Я. Тінбергена, Є. Тоффлера, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера та ін. Разом з тим, аспекти трансформації економічних систем та місце структурних зрушень в процесі ринкових перетворень продовжують залишатися недостатньо дослідженими.

Метою статті є теоретичні дослідження структурних зрушень як елемента системи структурних трансформацій та методи визначення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структурний аспект економічного розвитку виражається у вигляді як кількісних, так і якісних зміни в економіці. У широкому розумінні «структура» означає будову, сукупність відносин, частин і елементів, з яких складається певне економічне ціле. Структура відображає форму розташування елементів (що самі мають системні ознаки) і механізм їх взаємодії, та є результатом еволюції системи. Структуру економіки можна аналізувати як з боку виробництва, так і з боку розподілу, обміну й споживання створеного продукту; з точки зору підприємств, галузей, регіонів і інших господарських елементів; окремих структуроутворюючих факторів і процесів. При цьому галузева структура економіки характеризує співвідношення внесків окремих галузей у створення ВВП; відтворювальна структура – оборот і кругообіг факторів виробництва; технологічна – співвідношення функціонуючих технологічних укладів і т.п.

Трактування структури економіки як сукупності стійких зв'язків економічних об'єктів, що забезпечують збереження основних властивостей системи при різних зовнішніх і внутрішніх змінах, найбільш чітко висвітлює проблематику розвитку економічної системи, ядром якого є структурні зрушення. Структурні зрушення переважна кількість дослідників визначає як нагромадження диспропорцій у регіональному господарському комплексі між розвитком галузей, що забезпечують виконання господарських функцій регіону, і іншими частинами регіонального господарства. А.Г. Гранбергом структурне зрушення трактується більш виважено – як виникнення «вузьких місць» у господарському комплексі регіону, що є результатом дисбалансу матеріально-технічних і соціальних умов економічного зростання.

Узагальнюючи висновки дослідників, можна визначити структурне зрушення в економіці як зміни матеріального (галузевого, відтворювального, технологічного) і соціально-економічного складу економічної системи, за умов перетворення її інтегруючих якостей, які виступають його критеріальною ознакою. На основі даного визначення можна розглядати структурні зрушення як етапи трансформації економічної системи (рис.1).

Основним протиріччям структурного зрушення в економіці є виникнення суперечностей між двома його сторонами – збільшення частки одного елемента системи за рахунок зменшення частки іншого, що є вираженням інтересів і потреб різних її елементів. З огляду на це, змістом структурних зрушень в економіці є переформування системи інтересів і потреб економічних суб'єктів або їх груп (держави, корпорацій, фірм або окремих індивідів), виражене зміною відповідних кількісних показників. Самі зрушення з'являються у вигляді мега-, макро-, мезо-, мікро- і нанозрушення відповідно.

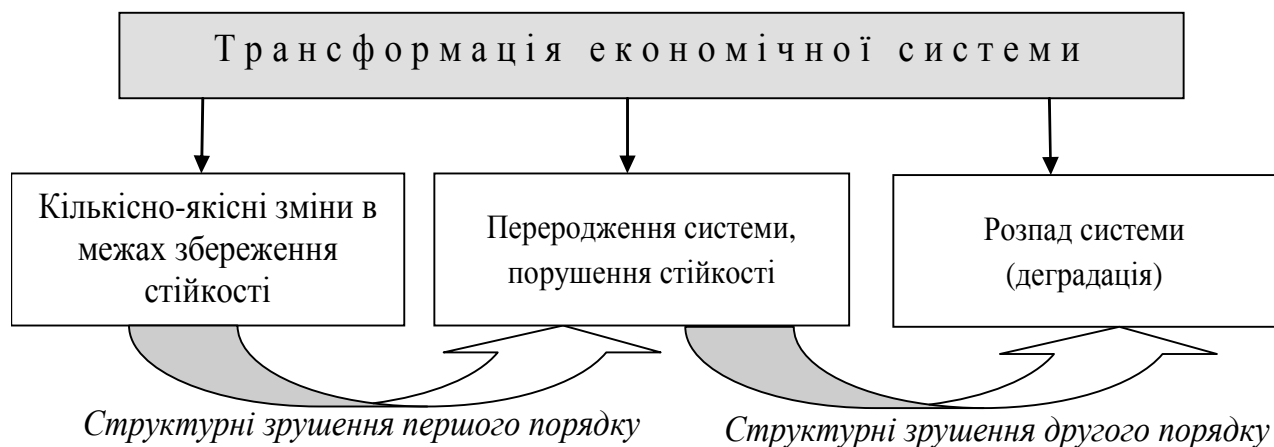

Рис. 1. Структурні зрушення у процесі трансформації економічної системи

В процесі досліджень встановлено, що прогресивні структурні зрушення, деформації або кризи виникають під впливом історичних тенденцій еволюції структури. Критерієм ефективності структури економіки є підвищення рівня ефективності виробництва. Основними проблемами дослідження саме ефективності економічної структури й ефективності структурних зрушень є відсутність можливості кількісного визначення параметрів економічної структури та їх порівняння (наприклад, ступінь задоволення суспільних потреб).

З методологічної й практичної точок зору необхідно здійснювати детальну оцінку ефективності структурних зрушень, оскільки певна їх частина може негативно впливати на народне господарство, оскільки в процесі структурних зрушень здійснюється підвищення ефективності функціонування одних її елементів за рахунок інших. В першу чергу необхідно розглянути основні показники, що характеризують життєвий цикл зрушення (табл. 1).

Таблиця 1

Життєвий цикл структурного зрушення

Показник	Етапи структурного зрушення		
	Зародження (зростання)	Розвиток (стабілізація)	Загасання (спад)
Маса (M)	збільшується	постійна	знижується
Потенціал (P)	високий	стабільний	низький
Швидкість (V)	зростає	постійна	знижується
Якість (DO)	тенденції до підвищення	традиційна	тенденції до зниження

Структурні зрушення можуть характеризуватися різними якісними й кількісними показниками. Маса структурного зрушення виражається кількістю економічних елементів, що їх здійснюють в натуральному, вартісному вираженні, а вимірюється в абсолютних та відносних величинах (відсотках або частках). Вимір маси зрушень у відносних величинах відіграє важливу роль в процесі досліджень, оскільки дозволяє порівнювати різні, іноді прямо не зв'язані, зрушення в економічній структурі. З огляду на проведені дослідження можна визначити масу структурних зрушень таким чином:

$$M = P - P_0,$$

де M – маса структурного зрушення в економіці в натуральному або вартісному вираженні;

P – значення кількісного показника в поточному періоді;

P_0 – значення кількісного показника в базовому періоді.

Маса структурних зрушень постійно змінюються по мірі розвитку економічної структури. Тому наступним показником, що відображає динаміку економічної структури, є індекс структурних зрушень, що показує зміну маси структурного зрушення за певний проміжок часу, виражену в частках або відсотках.

$$I = \frac{M}{M_0},$$

де I – індекс структурного зрушення;

M – маса структурного зрушення в досліджуваному періоді;

M_0 – маса структурного зрушення в базовому періоді.

Показником, безпосередньо пов'язаним з індексом структурних зрушень в економіці, є швидкість протікання, що відображає зміну маси структурного зрушення за певний проміжок часу. Вона розраховується як відношення зміни маси структурного зрушення до часу його протікання й показує зміну структурного показника – наприклад, за рік.

$$V = \frac{M - M_0}{T},$$

де V – швидкість структурного зрушення;

M – маса структурного зрушення за період дослідження;

M_0 – маса структурного зрушення в базовому періоді;

T – час протікання структурного зрушення.

Показник швидкості структурних зрушень може бути застосований для вивчення динаміки структурних змін у часі, а також для оцінки інтенсивності структурних зрушень. Швидкість структурних зрушень, як і масу, можна виміряти і у відносних показниках (частках, вагах, індексах), і в абсолютних величинах (наприклад, грошових одиницях), і вона є нерівномірною у різних проміжках часу. За інших рівних умов, прискорення характерне для структурних зрушень на етапі економічного росту, гальмування – на етапі спаду й депресивного розвитку. Прискорення структурних зрушень характерне також для всякого перехідного періоду і, зокрема, для сучасного стану економіки України. Так, у переломні моменти історії (періоди економічних криз і господарських реформ), значно збільшуються темпи структурних перетворень. При цьому відбувається прискорення, в тому числі, регресивних зрушень у структурі економіки, що підтверджується, наприклад, збільшенням числа збиткових підприємств у 1992–93 рр.

Наступним моментом досліджень маси й швидкості структурних зрушень в економіці є показник їх інтенсивності (E), що являє собою взаємозалежність сукупності інтересів економічних суб'єктів і швидкості їх зміни в часі. У загальному вигляді він розраховується за формулою:

$$E = M \times V,$$

де M – маса структурного зрушення;

V – швидкість структурного зрушення.

За інших рівних умов, чим вища інтенсивність зрушення в економічній структурі, тем більшу структуроутворюючу роль вони відіграють. Поняття інтенсивності допомагає при дослідженні проблеми подолання протиріч структурних зрушень: із двох суперечливих зрушень у структурі домінуючу роль буде відіграти більш інтенсивне; маса його буде збільшуватися, тоді як маса протилежного йому протизрушення – зменшуватися.

Для структурних змін в економіці характерна загальна закономірність: більші агрегати характеризуються більш високим рівнем стійкості в часі, ніж дрібні. У міжгалузевій структурі це знаходить висвітлення у відносній стабільності питомої ваги таких великих галузей, як промисловість, сільське господарство, сфера послуг на порівняно нетривалих часових інтервалах. На інтервалах значної тривалості (10-20 і більше років) простежуються закономірності зміни глобальних міжгалузевих структурних зрушень, що проявляються у динаміці на відміну від потенціалу, який по своїй суті є статичним. Поняття економічного потенціалу трактується досить широко. З одного боку, це можливість здійснення економічними суб'єктами певних дій, з іншого боку – це сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів, необхідних для їх реалізації. Стосовно структурних зрушень, потенціал (P) можна характеризувати як певну кількість (масу) господарюючих суб'єктів (M) – представників економічних інтересів, здатних на активні дії щодо їх реалізації з використанням ресурсів.

Потенціал структурних зрушень містить в собі силу (F), що є суб'єктивним показником, що відображає бажання й здатність індивіда до реалізації власного економічного інтересу. Сила зрушення в структурі економіки вимірюється як кількістю грошей, майна й інших матеріальних благ, вартістю об'єктів інтелектуальної власності, які мають суб'єкти зрушення, так і духовним, фізичним станом індивідів. Таким чином, крім матеріальної об'єктивної складової (власність, гроші, товари, фізичне здо-

ров'я), сила структурного зрушення містить у собі нематеріальну суб'єктивну складову (енергія, інтелект, амбіції).

Розвиваючись, структурне зрушення поступово вичерпує свій первісний потенціал. Його енергія (маса) переходить зі статичного стану потенціалу в динамічний стан інтенсивності ($P \rightarrow E$), а сила структурного зрушення – у його швидкість і інерційність ($F \rightarrow V$). Тому, чим вище потенціал структурних зрушень в економіці, тим більше в майбутньому буде його інтенсивність, а збільшення сили зрушення спричиняє прискорення швидкості і інерційності. Реалізуючи свій потенціал, структурне зрушення в економіці, через інтенсивний розвиток, підсилює потенціал конфронтуючого йому антизрушення, тобто потенціал зрушення в рамках щодо замкненої системи перетікає в потенціал антизрушення, і навпаки (P зрушення $\rightarrow P$ антизрушення $\rightarrow P$ зрушення і т.д.). Таким чином, створюється основа структурної рівноваги економіки.

У визначенні якості структурних зрушень присутня характеристика їх напрямку (N). Уточнюючи поняття напрямку, необхідно знайти можливість його виміру, яким, насамперед, можна вважати вектор соціально-економічного прогресу регіону. Таким чином, орієнтуючи зрушення в структурі економіки відносно напрямку соціально-економічного прогресу, простежується чітка градація зазначеного показника. При цьому зрушення, що повністю збігається з тенденціями соціально-економічного прогресу, позначається $N=1$, а повністю протилежне йому – $N=-1$. Усі інші напрямки структурних зрушень розташовуються між ними. Для зрушень, індивідуальних стосовно соціально-економічного прогресу, показник $N=0$.

Знаки (+) і (-) у цьому випадку характеризують відповідно поліпшення або погіршення економічної структури. Наприклад, зрушення щодо збільшення частки високотехнологічних наукомістких галузей на етапі розвитку постіндустріальної економіки можна оцінити як позитивну тенденцію й присвоїти даному зрушенню знак (+), а зрушенню у сторону збільшення частки галузей паливно-енергетичного комплексу – знак (-). Для більш точної характеристики напрямку структурних зрушень можна використовувати кутові коефіцієнти або тригонометричні функції (синус, косинус, тангенс). Тоді якість структурних зрушень виражається добутком індексу зрушення на його кутовий коефіцієнт. Подібна схема є досить умовною, тому що структурні зрушення в економіці – складний і багатоаспектний процес, що вбирає в себе безліч суперечливих інтересів, що надає можливість виміру тільки в якості певної стохастичної середньої. Критерій якості зрушень у деяких випадках має суперечливий характер, а визначення основних показників, що характеризують етапи структурного зрушення, мають важливе значення, оскільки останній період структурних трансформацій характеризується невизначеністю напрямів структурних зрушень, зростанням кількості стратегій подальшого розвитку економічної структури.

Висновки. В період докорінних змін обрання чітко визначеного напрямку структурних перетворень є складним і непередбачуваним процесом, оскільки протікання структурних зрушень здійснюється під впливом комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів. Структурні зрушення, заплановані на макро- і мегарівні, не можуть бути позитивними, якщо вони не підкріплені аналогічними зрушеннями на нано- і мікрорівнях. Тому дослідження за запропонованою методикою слід починати з розгляду нанозрушень (рівень індивідів), мікрозрушень (підприємства), а потім мезо- на рівні галузей або регіонів. З методологічної й практичної точок зору необхідно здійснювати детальну оцінку ефективності структурних зрушень, оскільки певна їх частина може негативно впливати на функціонування економічної системи держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая экономическая энциклопедия / авт. кол.: Л. Краснова, Н. Лукьянова и др.; под. ред. А. Иванова. – М.: Эксмо, 2007. – 816 с.
2. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории: Пер. с англ. – М.: Мир, 1999. – 355 с.
3. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 234 с.
4. Гранберг А. Г. Проблемы территориального народнохозяйственного планирования. – Новосибирск, 1987. – 213 с.
5. Игнатова Т. В. Структурная политика государства при переходе к рынку // Приоритеты государственного регулирования экономики. – Ростов-на-Дону: СКАГС, 1998.
6. Картер А. Структурные изменения в экономике США. – М.: Статистика, 1974.
7. Касти Дж. Большие системы: связанность, сложность, катастрофы. – М., 1982.

8. Кириченко В. Н. Реальный сектор трансформируемой экономики: проблемы динамики и структурных сдвигов / Рыночная трансформация экономики: теория и опыт (спецкурс) // Российский экономический журнал. – 2001. – №4.
9. Клоцвог Ф., Абдыкулов Г., Кушников И., Каширская С. Вариативный прогноз эволюции экономики российских регионов // Российский экономический журнал. – 1997. – № 8.
10. Красильников О. Ю. Зависимость сдвигов в структуре собственности и инвестиционного потенциала на примере региона. Политико-экономические проблемы развития региона. – Саратов, – 1996.
11. Красильников О. Ю. Изучение стабильного и динамичного состояния экономики с использованием структурных сдвигов. – Саратов: СГУ, 1995.

УДК: 352:316.4

ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Харченко В.В., к.е.н., доцент,
Шевчук Ю.В., магістр
НУБіП України

Рассматриваются особенности применения современных информационных систем для устойчивого развития предпринимательской деятельности. Приведены основные возможности программного продукта Deductor.

Ключевые слова: информационные системы, экономический анализ, системы поддержки принятия решений.

The peculiarities of the application of modern information systems for sustainable business development have been considered. The basic possibilities of the software Deductor are pointed out.

Key words: informative systems, economic analysis, systems of support of decision making.

Постановка проблеми. Сільське господарство – один з основних видів діяльності людини, важливість якого переоцінити неможливо. Сільськогосподарське виробництво розвивається з появою осілого способу життя людини, воно відіграло і відіграє основну роль у забезпеченні людства продуктами харчування. Із зростанням населення планети, потрібно усе більше продуктів харчування, виробництво яких вимагає інтенсифікації земель, зайнятих під сільське господарство. У свою чергу, підвищується і антропогенне навантаження на біосферу Землі, адже сільське господарство є одним з найбільш сильних чинників, що впливають на екологію нашої планети.

Вплив сільського господарства на навколишнє середовище значний і різноманітний. Він складається із значного числа факторів впливу рослинництва і тваринництва в залежності від конкретних фізико-географічних особливостей регіонів. Значущість і ступінь впливу окремих факторів сильно варіюють внаслідок широкого розмаїття типів сільськогосподарського використання земель, природних та історичних умов формування екологічної ситуації в різних регіонах.

Враховуючи виняткову важливість сільського господарства в питаннях екологічної безпеки і забезпечення населення продуктами харчування, актуальним є забезпечення ефективного управління рослинницькими підприємствами з тим, щоб з одного боку максимально підвищити врожайність, а з іншого боку, звести до мінімуму антропогенне навантаження на біосферу. Для досягнення цих цілей виробники в різній мірі використовують розробки вчених, машинобудівників, економістів і інших фахівців, які обслуговують АПК [5].

Отже, в даних умовах господарювання виникає необхідність здійснення комплексних досліджень, які охоплюють проблеми використання новітніх інформаційних систем для підтримки сталого розвитку підприємницької діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Розробки щодо вдосконалення економіко-організаційного управління агропромисловим виробництвом, в тому числі на основі комплексного за-